

INSTITUTIONEN FÖR
HISTORISKA STUDIER

MELLAN JÄGARE OCH JORDBRUKARE

Framställningen av neolitiseringsprocessen i museiutställningar

Gina Kosinski

Examensarbete i kulturarvsstudier

Uppsats/Examensarbete: 15 hp

Program och/eller kurs: Själständigt arbete i kulturarvsstudier på fördjupningsnivå (KA1360)

Nivå: Grundnivå

Termin/år: Ht/2025

Handledare: Fredrik Dahlberg

Examinator: Lars Nyström

Antal ord 13 484

Abstract

This study examines how two western Swedish museums presents the process of neolithisation in their permanent exhibitions. The study focuses on how the transition from hunters and gatherers to agricultural communities are described and portrayed in the narrative of the exhibition. Emphasis is placed on which changes are highlighted as important, for example sedentism, technological development and social organization, and how these changes are presented in exhibition texts, artefacts, human remains and spatial designs. The empirical material consists of the exhibition “Between ice and fire” (Mellan is och eld) at Västergötlands museum and “Prehistory of Falbygden” (Forntid på Falbygden) at Falbygden museum. By comparing the two exhibitions the study analyzes how similarities and differences in their representation contribute to the overall image of the Stone Age and societal development communicated by the museums. The study’s main argument are that the museum’s exhibition are characterized by a narrative of progress. The transition to agriculture is portrayed as a step towards a more organised and complex society. This affects how the Stone Age and societal development is understood and interpreted by visitors. The study is inspired by Marxist theory with focus on a selected set of concepts such as *production*, *class* and *ideology*. As a complement to these concepts, Antonio Gramsci’s understanding of *hegemony* is also applied to examine how dominant interpretations of the past are reproduced. The study is based on a narrative analysis as a method to examine how the story is told rather than what is told. This method serves as a tool for identifying structure, language and ideological dimensions of the narrative.

Key words: Marxism, neolithisation, narrative, museum exhibitions, hegemony

Innehållsförteckning

1. Inledning.....	1
1.2 Syfte och frågeställningar	2
1.3 Relevans för kulturarvsstudier	2
1.4 Tidigare forskning.....	3
1.5 Teoretisk anknytning	5
1.6 Metod och material.....	7
1.6.1 Metodologisk utgångspunkt	7
1.6.2 Material och datainsamling.....	7
1.6.3 Analysprocess.....	8
1.6.4 Narrativanalys som metod	9
1.7 Etisk hänsyn	10
1.8 Bakgrund	11
1.8.1 Neolitiseringsprocessen	11
2. Analytisk diskussion	12
2.1 Museernas framställning av övergången till jordbruk.....	13
2.2 Produktion	18
2.2.1 Teknologisk evolution	18
2.3 Klass.....	20
2.3.1 Jordbuk, ägande och hierarki.....	20
2.3.2 Megalitgravar som statusmarkör	21
2.4 Ideologi	22
2.4.1 Natur – Kultur	22
2.4.2 Arkeologen som auktoritet	26
2.5 Hegemoni	28
2.5.1 Etik och normer kring kvarlevor.....	28
2.5.2 Objektifiering vs individ.....	29
2.5.3 Rekonstruktioner och namngivning.....	32
2.5.4 Museets normativa makt.....	38
3. Slutdiskussion	40
4. Litteraturförteckning.....	43
5. Index	46

1. Inledning

Var neolitiseringsprocessen en självklar utveckling framåt? Intresset för neolitiseringsprocessen växte fram under kursen global arkeologi, där jordbrukets uppkomst och dess konsekvenser var i centrum. I detta sammanhang framstod jordbruket inte enbart som en teknologisk innovation, utan som en process som möjliggjorde bofasthet, ackumulering av resurser och i förlängningen framväxten av social stratifiering och ärftlig makt.

En fråga som väcktes redan då var i vilken utsträckning denna utveckling kan betraktas som självklar eller önskvärd. Om de tidigaste jordbrukarna haft kännedom om att deras små odlingssamhällen skulle utvecklas till stater präglade av ojämlikhet, konflikter och hierarkier, är det inte givet att övergången hade uppfattats som ett framsteg. Denna reflektion har sedan dess utgjort en utgångspunkt för mitt intresse för hur neolitiseringsprocessen framställs i museiutställningar.

Denna studie behandlar hur två västsvenska museer framställer övergången från jägare- och samlare till jordbrukare under neolitikum i Skandinavien i respektive utställning. I denna studie betraktas neolitiseringsprocessen inte endast som en teknologisk och social förändring, utan som en grundläggande omvandling av produktionssätt som påverkade klass och ideologi.

Utställningen "Mellan is och eld" presenterar förhistorien och hur landskap och samhällen förändras (Västergötlands Museum u.å). "Forntid på Falbygden" berättar om bygdens historia, med hjälp av unika fornfynd, modeller, bildspel och historiska föremål, från inlandsisens avsmältning till nutid (Falköping 2021-05-20).

Med denna uppsats analyseras det hur museiutställningar presenterar neolitiseringsprocessen, antingen som en framstegshistoria utan direkta konsekvenser eller en komplex och långdragen process. Hur denna process presenteras och framställs på museum påverkar hur vi förstår vår historia samt vår samtid som en form av kulturarvskommunikation.

Studien inspireras av marxistisk teori med ett fokus på ett urval av begrepp som *produktion*, *klass* och *ideologi*. Som komplement används Antonio Gramscis förståelse av begreppet *hegemoni*. Studien utgår från en narrativanalys för att undersöka hur berättelsen berättas snarare än vad den berättar. Metoden fungerar som ett verktyg för att synliggöra berättelsens struktur, språk samt ideologiska idéer.

Studien bidrar till att visa hur museiutställningar fungerar som en plattform där historiska processer inte endast representeras och presenteras som fakta, utan hur historien värderas och visas upp för besökaren.

1.2 Syfte och frågeställningar

Syftet med studien är att analysera hur två museer gestaltar övergången från jägare- och samlare till jordbrukare och hur denna process framställs som en förändring i produktion, klass och ideologi. Studien undersöker utställningarna "Mellan is och eld" på Västergötlands museum och "Forntid på Falbygden" på Falbygdens museum för att identifiera vilka berättelser och värderingar som formar museernas narrativ. Vidare syftar studien till att belysa hur dessa framställningar reproducerar ett framstegsnarrativ och hegemoniska föreställningar om utveckling.

1. Hur gestaltar museerna jägare- och samlarsamhällen och jordbrukssamhällen, och vilka historiska perspektiv framhävs respektive osynliggörs i framställningen av neolitiseringsprocessen?
2. Hur kan museernas framställningar förstås som en del av ett bredare framstegsnarrativ?
3. Hur kan museernas framställning av förhistorien förstås i relation till nutida värderingar, och i vilken mån kan de betraktas som en reproduktion av hegemoni?

1.3 Relevans för kulturarvsstudier

Riksantikvarieämbetet skriver att "kulturarv avser alla materiella och immateriella uttryck (spår, lämningar, föremål, konstruktioner, miljöer, system, strukturer, verksamheter, traditioner, namnskick, kunskaper etcetera) för mänsklig påverkan." (Definition av kulturarv och kulturmiljö, RAÄ, 2024-12-13).

Arkeologiska berättelser är en del av kulturarvet och dess innehåll har betydelse för nutiden. Berättelserna som framställs i arkeologiska utställningarna är en del av en större kulturell process där normer och (o)rättvisor skapas. Men de kan också utmana och omförhandla dessa normer (Bünz 2015:3f). Peter Aronsson beskriver att kulturarv som begrepp tydligt tar utgångspunkt i att minnas det förflutna (2004:41).

Malin Bäckström beskriver att museum har mycket material och källor som kan hjälpa oss att förstå vår historia (2025:32). Museerna är kulturarvsinstitutioner som tolkar och berättar om

vår förhistoria. Detta placerar studie inom ramen av kulturarvsstudier, där utgångspunkten är hur de arkeologiska berättelserna och artefakterna är en del av att minnas det förflutna.

1.4 Tidigare forskning

Museet som institution har förändrats och omformulerats över tid sedan dess uppkomst. Den europeiska idén om museer och utställningar har sitt ursprung i renässansen, där samlingarna användes för att stärka furstenmakten dessutom började kyrkan samla konst. Uffizigalleriet i Florens tog emot sina första besökare redan 1581, men öppnades för allmänheten 1743 (Carlén 1990:25). Det offentliga museet i sin moderna form växte fram under sent 1700-tal och tidigt 1800-tal genom en lång och komplex process. Denna utveckling innebar både en omvandling av tidigare samlingsinstitutioner och en påverkan från andra samtida institutionella former, som internationella utställningar och varuhus, som utvecklades parallellt med det moderna museet (Bennett 1995:19).

Innan museer etablerades som institutioner och arkeologi blev en erkänd vetenskap förekom arkeologiska utställningar främst i form av samlingspresentationer. Under 1900-talet utvecklades museologin som ett eget forskningsfält med fokus på museernas organisation, administration och förvaltning (Adolfsson 1987:9). Från 1990-talet och framåt har den så kallade nya museologin fått större genomslag, men med ett fokus mot museets roll i samhället. Här betonas museer som platser för meningsskapande, där frågor om representation, historia och politik står i centrum, och vad de får för effekt inom samhället (Svanberg 2009:14).

I sin avhandling *"Att ställa ut kultur"* från 1990 analyserar Stefan Carlén Nordiska museets utställningar (Carlén 1990:16). Carlén beskriver att forskningen om museiutställningar har visat att de inte enbart fungerar som neutrala kunskapsförmedlare, utan som kulturella uttryck formade av sin samtid. I en omfattande studie av kulturhistoriska utställningar vid Nordiska museet undersöker Carlén hur utställningsprogram och utställningsformer har förändrats de senaste hundra åren. Genom att analysera både visuella uttryck, institutionella beslut och samtida debatter visar han att museer inte verkar distanserat från samhället. Tvärtom påverkas de av rådande ideologier, vetenskapliga teorier, trender och politiska strömningar. Carlén betonar att utställningar måste förstås som en produktion av sin tid. De speglar både de värderingar som råder i den tidsperiod då den skapades och de föreställningar museipersonalen bär med sig. Genom deras tolkningar omsätts samtida idéer i praktiker som påverkar hur historia visualiseras och kommuniceras (1990:2). Museum och utställningar har varit i ständig förändring, i vad som ställs ut men likaså hur det ställs ut. Till min studie blir det relevant för

att förstå museum som en föränderlig institution och att rådande ideologi kan avgöra hur utställningar ser ut och anpassas.

I avhandlingen *”Människa och objekt i smyckeskrin – En analys av arkeologiska utställningar i Sverige”* analyserar Gundula Adolfsson 23 svenska arkeologiska utställningar. Adolfsson menar att arkeologi inte i första hand handlar om individen, utan om människan i relation till samhällen och kulturer. I ett musealt sammanhang innebär detta att fokus ofta hamnar på artefakten snarare än på hur föremålen knyter an till sociala och kulturella sammanhang. Enligt Adolfsson formas utställningar för att vara tillgängliga för en bred publik, vilket medför att sådant som kan uppfattas som kontroversiellt, normbrytande eller icke-objektivt ofta väljs bort redan i planeringsfasen. Detta bidrar till att utställningarna blir artefaktcentrerade, medan människan och det sociala i större utsträckning hamnar i bakgrunden (Adolfsson 1987:188ff) Adolfsson analyserade bland annat Västergötlands museum, som vid den tiden hette Skaraborgs länsmuseum. Denna studie tar avstamp i Adolfssons resonemang om artefaktcentrering och teknologisk evolution i museiutställningar.

I Eilean Hooper-Greenhills bok *”Museums and the interpretation of visual culture”* från 2000 diskuterar författaren föremål och meningsskapande i museum och utställningar. De två huvudsakliga frågorna som ställs i boken är hur objekt och samlingar används av museum för att skapa kunskap samt hur publikens relation till denna kunskap kan tolkas eller förstås. Hooper-Greenhill lyfter att museum är en pedagogisk arena där visuell kultur presenterar och representeras för besökaren. Slutligen synliggörs hur de många små val som museer gör, både historiskt och i nutid, kan få politiska konsekvenser. Det är genom dessa vardagliga beslut som museets visuella kultur formas och ges politisk betydelse (Hooper-Greenhill 2000: preface). Detta är aktuellt för denna studie där museernas gestaltning av övergången från jägare- och samlare till jordbrukare förmedlar berättelser om samhällsutveckling, framsteg och förändring.

I sin avhandling *”Upplevelser av förhistorien – analyser av svenska arkeologiska utställningar”* från 2015 analyserar Annika Bünz 36 svenska arkeologiska museiutställningar med hjälp av narrativanalys. Syftet är att undersöka vilka berättelser om förhistorien som förmedlas, hur dessa är uppbyggda och vilka normer, kategoriseringar och maktordningar som reproduceras genom museernas gestaltningar. Bünz jämför kommunikationen mellan museum och besökare med relationen mellan författare och läsare. Museet har makt över berättelsens struktur och innehåll, men besökaren är inte passiv utan skapar själv mening genom urval, tolkning och positionering i berättelsen. Ett centralt resultat i avhandlingen är att arkeologiska museiutställningar i hög grad skapar och reproducerar dominerande normer snarare än att utmana dem. Förhistorien framställs ofta linjär med låg grad av komplexitet, där alternativa

tolkningar, sociala spänningar och samtidens perspektiv i stor utsträckning saknas. Bünz identifierar återkommande karaktärer i berättelserna som jägaren, hövdingen och arkeologen, vilka tillsammans formar en ursprungshistoria med en tydlig början, ett mål och en aktör. Dessa karaktärer används för att strukturera berättelsen om mänsklighetens utveckling från ”enkelt” till ”avancerat” samhälle. Vidare visar Bünz att utställningarna ofta är könade i sin framställning av förhistorien. Kvinnor kopplas i hög grad till stenåldern, natur, det egalitära och det ”primitiva”, medan män förknippas med järnåldern, kultur, hierarki och civilisation. Genom dessa narrativ bidrar museerna att naturalisera föreställningar om könsroller, makt och samhällsutveckling (Bünz 2015:334ff). Bünz analyserar bland annat utställningarna ”Forntid på Falbygden” och ”Mellan is och eld”, vilket gör hennes resultat särskilt relevanta för denna studie.

Den tidigare forskningen lyfter museum som meningsskapande, lärande och en produkt av sin samtid. I min studie relaterar det i hur museer reproducerar historier och vårt kulturarv, vad som lyfts fram eller inte lyfts fram i utställningen kan visa på en rådande norm i samhället. Medan historiskt kan mycket förändras beroende på vem det är som är chef på museet, och vad den vill ställa ut avgör vilka intressen som ska visas upp.

1.5 Teoretisk anknytning

Innan de centrala begreppen introduceras följer här en övergripande introduktion till det teoretiska ramverket studien använder. Denna studie inspireras av marxistisk teori men använder inte det marxistiska ramverket i helhet. Fokus ligger på några centrala begrepp inom marxistisk teori, framför allt *ideologi, klass och produktion*. Som komplement till de marxistiska begreppen används dessutom Antonio Gramscis förståelse av *hegemoni* i relation till museum som pedagogisk institution (Gramsci 1971; Bennet 1995). Begreppen används dels för att förstå den historiska övergången till jordbruk som en förändring i produktionssätt och dess konsekvenser för klass- och ideologiska strukturer, dels som verktyg för att analysera hur dessa föreställningar reproduceras eller utmanas i museets framställning. Genom att fokusera på ett urval av begrepp avgränsas studien utifrån mitt valda syfte och frågeställning, i stället för att använda marxistisk teori i helhet.

Utifrån ett marxistiskt synsätt formas människors levnadsvillkor i hög grad av produktionssystemet, med andra ord hur systemet organiserade samhället samt hur produktionen styr de sociala villkoren (Lindqvist 2017:94). Trots den stora variationen bland jägare- och samlargrupper, både historiskt och i nutid, tyder det på att det var stor jämlikhet inom gruppen (Lewis & Maslin 2022:334). Övergången till jordbruk innebar en grundläggande

förändring i produktionssystem, från ett mer jämlikt synsätt där resurserna fördelades jämlikt inom gruppen till att ägande och resurser i stället fördelas ojämlikt. För att undersöka vilken betydelse den förhistoriska produktionen tillskrivs i relation till samhällsutveckling och framsteg, kommer begreppet produktion användas både för att lyfta jordbruket som fysisk produktion och den framställda produktionen museet skapar av jordbruket.

Begreppet *klass* förstås utifrån marxistisk teori inte som grupper av människor som innehar en liknande mängd ekonomiska resurser, utbildning eller prestige inom samhället. I stället menar han klass utifrån produktionssystemet, antingen är man en ägare eller en arbetare inom systemet. Dessa grupper har alltid motsatta intressen, ägaren vill utvinna mer värde från arbetarna, medan de vill det motsatta (Praetzellis 2015:42). I min studie vill jag använda begreppet klass i två bemärkelser, i en historisk kontext och i en nutida kontext. Övergången till jordbruk kan förstås som en ny form av social stratifiering, där vissa grupper fick tillgång och kontroll över produktionen medan andra blev beroende av den. Hur utställningen gestaltar denna förändring blir därför central: framställs jordbruket som en nödvändig process, en framstegshistoria eller synliggörs även dess roll i att forma ojämlikhet och maktförhållanden?

I marxistisk teori används begreppet ideologi i flera olika betydelser, men här fokuserar jag på förståelsen av ideologi som ett "falskt medvetande". Det syftar på föreställningar som döljer eller förvränger de faktiska samhälleliga förhållandena. Samhällets ideologiska apparater fungerar för att reproducera specifika materiella villkor samt sociala former som att de var naturliga. I denna förståelse av begreppet ideologi tjänar endast ideologin den härskande gruppens intressen genom att osynliggöra det oönskade (Lindqvist 2017:97). Utifrån detta blir museet intressant att betrakta som en ideologisk institution, där vissa berättelser framhävs och vissa osynliggörs. Ideologibegreppet gör det möjligt att uppmärksamma hur framställningen av jägare- och samlare respektive jordbrukare kan skapa hierarkiska föreställningar om utveckling. En sådan framställning kan exempelvis innebära att jägare- och samlare positioneras som "primitiva" i relation till jordbrukare, eller att övergången till jordbruk beskrivs som en naturlig och progressiv utveckling. Detta riskerar i sin tur att dölja de sociala och ekonomiska ojämlikheter som uppstod i samband med jordbrukets etablering.

Begreppen *produktion*, *klass* och *ideologi* används i analysen för att förklara vad som sker både historiskt och för att analysera hur museet framställer detta i nutid. Jag vill dessutom komplettera det med begreppet *hegemoni* i syftet att förstå hur denna framställning kommer till. Den marxistiska filosofen och politikern Antonio Gramsci har diskuterat begreppet hegemoni i

syfte att förstå hur de västerländska kapitalistiska staterna överlever. Gramscis iakttagelse var att de överlever genom samtycke snarare än tvång. Genom att sprida dessa idéer som sunt förnuft, som det normala, är det möjligt att förklara gruppens intresse i relation till produktionsystemet (Gramsci 1971:12). Tony Bennett (1995) förklarar hur hegemoni kan appliceras i ett museiperspektiv, där museet fungerar som en pedagogisk förlängning av staten. Staten måste verka som en utbildare för att forma medborgarna, där museet har en viktig roll i att forma dessa goda medborgare. Bennett lyfter vidare att det är möjligt att se museet som ett instrument för den härskande klassens hegemoni, genom att reproducera deras värderingar och ideologi. Däremot lyfter han att detta perspektiv kan bli för ensidigt, att endast värdera museet som ett hegemoniskt verktyg kan man missa att de är komplexa institutioner (Bennett 1995:91).

1.6 Metod och material

1.6.1 Metodologisk utgångspunkt

Studien utgår från en kvalitativ metod med ett hermeneutiskt förhållningssätt, där målet är att tolka och förstå hur museiutställningar gestaltar övergången från jägare- och samlare till jordbrukare, samt vilka ideologiska värderingar som uttrycks genom dessa gestaltningar. Ett hermeneutiskt perspektiv betyder tolkningslära, vilket innebär att tolka mening av komplexa meningssammanhang. Däremot innebär det inte att det finns någon absolut sanning i tolkandet (Johansson 2005:27).

Studien har en huvudsakligen abduktiv ansats. En abduktiv logik utgår från att om det finns idéer om hur något förhåller sig teoretiskt så kan detta förändras och omformuleras när det empiriska materialet har analyserats. Utifrån den här ingången på materialet kan det uppstå att idéerna omformuleras och man ser materialet på ett nytt sätt vilket kan leda till mer empiriskt material. Det blir alltså ett växelverk mellan teori och empiri (Alvehus et al 2025:177). Vilket innebär att analysen utgår från marxistiska begrepp men att tolkningen samtidigt är öppen för att låta det empiriska materialet påverka och nyansera förståelsen. Mina centrala begrepp *ideologi, klass, produktion* och *hegemoni* fungerar som ett analytiskt verktyg för att förstå hur utställningen reproducerar eller utmanar normer om utveckling, arbete och klass.

1.6.2 Material och datainsamling

Materialet består av två museiutställningar med fokus på förhistoria. "Mellan is och eld" på Västergötlands museum samt "Forntid på Falbygden" på Falbygdens museum. Urvalet gjordes utifrån geografisk närhet, med en avgränsning till museer inom två timmar resväg från Mölndal. Ett första besök genomfördes på Västergötlands museum den 18 oktober 2025, där en övergripande genomgång i utställningen gjordes och omfattande fotografisk dokumentation

samlades in. Därefter följde ett besök på Falbygdens museum den 5 november 2025, där motsvarande dokumentation genomfördes. När det stod klart vilka delar som saknades i det första materialet gjordes ett andra besök på Västergötlands museum den 5 november 2025 för kompletterande fotografering.

Vid båda museerna bad jag om att få tala med personal som arbetar med utställningsproduktion. Samtal genomfördes på plats och berörd personal på respektive museum gav godkännande att besvara frågor via mejl. Däremot har jag under arbetets gång fått sparsamt med respons på mina frågor via e-post. Sent i processen fick jag svar från Falbygdens museum, men eftersom jag endast fått svar från ena museet samt att de kom sent är det inte en del av det empiriska huvudmaterialet. Däremot används frågorna delvis som personlig kommunikation för att komplettera och kontextualisera utställningarna.

Dokumentationen bestod av fotografier av utställningen samt anteckningar av sådana upplevelser som inte går att fånga på bild, som ljud och visst ljus. Fotograferingen utfördes med en mobilkamera och materialet sorterades därefter i appen Utiful, där bilderna organiserades i mappar utifrån museum, tidsperiod, textskyltar, föremål och rumsliga översiktsbilder. Totalt sorterades cirka 40 bilder som direkt analyserats, utöver ytterligare fotografier som dokumenterade utställningarnas övergripande uppbyggnad.

1.6.3 Analysprocess

Analysen har fokuserat på utställningarnas texter, bildmaterial, föremål och deras rumsliga positionering. I detta ingår att undersöka om framställningen är kronologiskt organiserad eller tematisk, samt hur denna struktur påverkar berättelsen om övergången till jordbruk. Särskild fokus har lagts vid hur människor från respektive tidsperiod framställs och hur övergången från mesolitikum till neolitikum konstrueras. Vilka värderingar som förmedlas genom språk, bildval och rumslig organisering, om övergången presenteras som linjär och progressiv, eller som en komplex och mångfasetterad process. Till sist om utställningen reproducerar dikotomier som primitiv till civiliserad eller natur till kultur.

För att genomföra analysen arbetade jag i flera steg. Först lästes alla texter från utställningarna och kollade igenom alla fotografier av föremål och mänskliga kvarlevor. Därefter sorterades materialet tematiskt utifrån återkommande motiv som framställningen av teknologisk utveckling, social organisation, rituella uttryck samt beskrivningar av mänskliga kvarlevor. I nästa steg analyserades utställningens narrativa struktur, hur berättelsen om förhistorien byggs upp, vilka aktörer som har handlingskraft och agens, vilka händelser förklaras eller utelämnas.

Begreppen ideologi, klass, produktion och hegemoni användes som ett analytiskt verktyg för att tolka vilka värderingar som framträder i utställningarnas berättelser.

1.6.4 Narrativanalys som metod

Att berätta tycks vara en universell mänsklig aktivitet. Det är grundläggande för mänskligt tänkande och skapande av kunskap. Genom berättande skapar vi mening av våra erfarenheter. Genom berättelser konstruerar vi och kommunicerar vår uppfattning om världen, oss själva och andra. Vi gör moraliska värderingar, formulerar omdömen och etiska regler. Och så blir våra berättelser nycklar till kulturella såväl som personliga betydelsevärldar. (Johansson 2005:16)

Som analytisk metod tillämpas narrativ analys, som används för att undersöka *hur* berättelsen berättas snarare än *vad* den berättar. Metoden fungerar här som ett verktyg för att synliggöra berättelsens struktur, språk samt ideologiska idéer. Med en kombination mellan marxistiska begrepp och narrativ analys kan jag undersöka både *vad* utställningen säger likaså *hur*.

Narrativ analys som metod då är det språkanvändning och berättelse som är centralt (Alvehus et al 2025:462). Johansson beskriver att det inte endast finns en form av narrativ teori och analys utan snarare en mängd olika. Vidare hävdar Johansson att studiet av berättelser inte ska ses endast som en disciplin utan det bör bedrivas från en mängd olika utgångspunkter och perspektiv (Johansson 2005:20)

En berättelse berättas alltid utifrån ett specifikt perspektiv och det finns alltid ett syfte bakom varför den berättas. Alla former av berättelser, vardagsberättelser såväl som institutionella berättelser samt ideologiska system, är del av ett system av representation, mening eller social praktik (Johansson 2005:57). I en narrativ analys är det underförstått att berättelser utövar makt (Alvehus et al 2025:478).

Abbot beskriver definitionen av narrativ som en serie av händelser, det kan vara både små och stora händelser, men inte endast en beskrivning av en händelse. Vissa anser att endast en händelse räcker för att det ska vara ett narrativ medan andra anser att det krävs fler (Abbot 2021:13). Vidare beskriver Abbot det som gör narrativ så viktigt men desto svårare att analysera är att det inte existerar förens det är aktiverat av ett sinne. Det är möjligt att beskriva det utifrån sin fysiska form som en film, historia eller teater men där narrativet verkligen existerar går inte att se. Det är en upplevelse som alla upplevt men som ännu inte är möjligt att vetenskapligt definiera (ibid). I studien används begreppen *berättelse* och *narrativ* inte som synonymer utan som två separata begrepp. Med berättelse avses en enskild meningsbärande framställning, exempelvis en textskylt, en rekonstruktion eller en specifik tolkning av ett fynd. Medan narrativ förstås som den övergripande struktur som byggs upp av flera sådana berättelser och som formar utställningens helhetsförståelse.

I många utställningsberättelser som behandlar förhistorien ligger fokus inte på enskilda individer utan på återkommande skeenden, stereotypa roller och generaliserade handlingar (Bünz 2015:75). Detta gör narrativanalysen särskilt relevant, eftersom metoden syftar till att tolka vilka betydelser sådana berättelser får inom det större narrativet museet skapar. Narrativanalys är i grunden en tolkande aktivitet där forskaren inte söker en enda sanning, utan försöker förstå vilken mening en berättelse förmedlar och hur den kan öppna för flera möjliga tolkningar (Johansson 2005:27). Det innebär att min analys utgörs av mina tolkningar av de berättelser museerna producerar, och att dessa inte hävdar att vara absolut sanning. Samtidigt menar Johansson att narrativanalys är en reflexiv aktivitet. Det innebär att forskaren behöver vara medveten om hur den egna bakgrunden, erfarenheter, och förståelse påverkat tolkningen av materialet (Johansson 2005:28). Analysen blir därmed ett arbete där jag inte bara tolkar utställningarnas berättelser, utan också reflekterar över min egen roll som kunskapsproducent.

1.7 Etisk hänsyn

Det är viktigt att tillämpa god forskningssed vid all form av forskning. Forskare är i första hand de som genomgår forskarutbildning och disputerade forskare. Det betyder dock inte att studenter som inte faller inom den kategorin inte har ett ansvar för att föra en god forskningssed, däremot ligger det huvudsakliga ansvaret på handledaren samt utbildningssamordnaren (Vetenskapsrådet 2024:24f).

I denna studie har de huvudsakliga etiska övervägandet rört kontakten med museer och museipersonal samt användningen av personlig kommunikation. Under arbetets gång har kontakt tagits med personal vid de berörda museerna i syfte att informera om studien och dess upplägg samt att ställa frågor om utställningens tillkomst och innehåll. Ett av museerna svarade via e-post, men dessa erhöles sent i processen och har därför inte använts som empiriskt huvudmaterial. Dessutom svarade inte de andra museet vilket gjorde att det inte var möjligt att använda de andra museets respons som en del av huvudmaterialet. I stället har de använts i begränsad omfattning och redovisas som personlig kommunikation.

Vid användningen av personlig kommunikation har hänsyn tagits till informantens integritet. Inga namn eller identifierande uppgifter redovisas, och svaren används enbart för att komplettera och kontextualisera analysen, inte som grund för egna tolkningar eller slutsatser. Informanten har varit medveten om studiens syfte och att deras svar kunde komma att användas i studien.

Eftersom studien huvudsakligen bygger på analys av publikt material, som utställningstexter, föremål, rumslig gestaltning och fotografisk dokumentation, bedöms de etiska riskerna som begränsade. Samtidigt behandlar studien etiska frågor kring mänskliga kvarlevor i analysen av hur de framställs i museiutställningar. Fokus ligger på representation, respekt och objektifiering, snarare än på etiska problem kopplade till insamlandet av mänskliga kvarlevor.

1.8 Bakgrund

Inledningsvis kommer uppkomsten av jordbruk presenteras och hur övergången historiskt har sett ut samt hur det påverkade det förhistoriska samhället. Denna beskrivning ska ge en inblick i den komplexa processen för att ge ett underlag för hur neolitiseringsprocessen ska analyseras i museiutställningarna.

1.8.1 Neolitiseringsprocessen

Forskningen om neolitiseringsprocessen har länge betonat att denna omvandling innebar en djupgående förändring av både ekonomi och social organisation. En av de första som beskrev denna övergång som en samhällsförändring var V. Gordon Childe som myntade begreppet ”neolitiska revolutionen”. I *”Man Makes Himself”* från 1936 beskriver Childe hur kontrollen över matproduktionen möjliggjorde ett överskott. Denna process skedde i två faser, den första revolutionen som förändrade den mänskliga ekonomin. Däremot var det möjligt att ackumulera ett överskott redan i den första fasen av kultivering. Den andra fasen av revolutionen innebar att jordbruket intensifieras, specialistyrken uppkommer och det blir ett mer hierarkiskt samhälle där vissa individer var primära producenter av överskottet (Childe 1936:66ff)

Scarre (2024:165ff) lyfter att överskottsproduktionen lyfts fram som en central faktor för framväxten av arbetsdelning och social stratifiering. Vilket i förlängningen har associerats med uppkomsten av ett hierarkiskt samhälle där vissa individer fick andra yrken än att ta hand om jordbruket. Dessa specialistyrken kunde vara hantverkare, metallarbetare eller soldater. På platser där jordbruket var särskilt produktivt och tekniker som bevattning användes fanns det utrymme för fler heltidsspecialister, vilket ledde till ett mer komplext samhälle där uppdelningen av rikedomen blev ojämlikt (Scarre 2024:164ff).

James C. Scott problematiserar i *”Against the Grain – A Deep History of the Earliest states”* från 2017 den dominerade historieskrivningen där neolitiseringsprocessen framställs som ett självklart och önskvärt steg mot civilisation. Scott visar att uppkomsten av jordbruk och domesticerade djur inte automatiskt ledde till mer komplexa samhällsformer eller statliga strukturer. Tvärtom pekar han på att det finns ett tidsglapp på flera tusen år mellan de första jordbrukssamhällena och framväxten av tidiga stater (Scott 2017:ff).

Trots detta har narrativet om jordbrukets uppkomst ofta formats som en linjär utvecklingskedja, där jägare- och samlarsamhällen framställs som primitiva och jordbruket som ett nödvändigt steg mot ordning, stabilitet och kulturell utveckling. Däremot hävdar Scott att bofasthet och intensivt jordbruk ofta innebar ökade arbetskrav, sämre hälsa och större social kontroll, vilket gör att jordbruket inte självklart kan förstås som en förbättring av människors livsvillkor (Scott 2017:7ff)

Genom detta perspektiv synliggör Scott hur neolitiseringsprocessen i historieskrivningen ofta reduceras till ett framstegsnarrativ, där alternativa levnadssätt och motstånd mot bofasthet osynliggörs. Hans resonemang bidrar därmed till att nyansera bilden av övergången till jordbruk och visa hur denna process kan förstås som mångfacetterad, konfliktfylld och långt ifrån linjär.

2. Analytisk diskussion

Analysen är uppdelad i fyra tematiska delar, baserad på studiens analytiska begrepp: övergången till jordbruk, produktion, klass samt ideologi och hegemoni. Den första delen behandlar hur museerna gestaltar övergången från jägare- och samlare till jordbrukare, och vilka aspekter av förändringen som betonas eller osynliggörs.

Den andra delen analyserar produktion och hur teknologiska och materiella förändringar framställs som drivande i ett framstegsnarrativ. Den tredje delen fokuserar på klass, med särskilt fokus på hur sociala hierarkier uttrycks eller utelämnas i museernas berättelser.

Den fjärde och sista delen undersöker ideologi och hegemoni genom att analysera hur museerna, genom både språkbruk och visuella val, etablerar normativa föreställningar om förhistorien.

2.1 Museernas framställning av övergången till jordbruk

Övergången från jägare- och samlare till jordbrukare utgör en central vändpunkt i båda utställningarna, men den gestaltas på olika sätt och med olika betoningar.

I detta avsnitt analyseras hur museerna berättar om denna process. Vilka aspekter av förändringen som lyfts fram, vilka som tonas ned och hur utvecklingen ramar in genom idéer om produktion, samhällsutveckling och relation mellan människor och natur. Genom att undersöka språkbruk, val av artefakter och den narrativa strukturen blir det möjligt att identifiera vilka föreställningar museerna reproducerar om denna samhällsförvandling.

I utställningen ”Mellan is och eld” introduceras övergången till jordbruket genom berättelsen om hur människor blir bofasta och börjar röja små åkrar. Det äldsta sädeskornet som hittats i Västergötland dateras till omkring 5,000 år sedan, och boskapens betydelse för de bofasta grupperna betonas (Mellan is och eld – Västergötlands museum). Samtidigt lyfts sociala förändringar fram:

Så blev makten över landskapet viktigt. Här skapades en social skillnad mellan de som ägde mycket och de som ägde lite. (Mellan is och eld – Västergötlands museum)

Genom dessa formuleringar i citatet etablerar museet övergången till jordbruket som en tydlig vändpunkt i den förhistoriska berättelsen. Det nya sättet att leva kopplas inte endast till förändrade materiella villkor, utan också till framväxten av sociala och ideologiska skillnader, där makten över landskapet bli central.

Samtidigt betonar utställningen att övergången var långsam och att jordbruket inte omedelbart ersatte jakt och fiske:

Vid sidan av de första bönderna levde andra grupper som fortsatte att livnära sig på jakt och fiske. Det är först under den sena stenåldern och övergången mot bronsåldern (3,500–4,000 år sedan) som föremål, gravskick och andra spår tyder på ett mer enhetligt sätt att leva och försörja sig. (Mellan is och eld – Västergötlands museum)

Här skapas en berättelse om en gradvis förändring, där olika försörjningsstrategier samexisterar under lång tid. Variationen mellan dessa försörjningsstrategier framstår dock som tillfällig och på väg mot ett mer enhetligt samhälle i citatet ovan.

Denna bild nyanseras ytterligare genom en skylt som beskriver de första böndernas kost:

Boskapsskötseln var viktigast för de första bönderna. De var boskapsskötare i första hand, inte odlare. Isotop- och spårämnesanalyser av ben visar att kött fortfarande utgjorde basen i kosten medan inslaget av cerealier (säd) var väldigt litet. Man åt också betydande mängder fisk, musslor och insekter. (Mellan is och eld – Västergötlands museum)

Citatet ovan problematiserar föreställningen om neolitikum som en tydlig brytpunkt där odling snabbt ersatte tidigare försörjningsstrategier. Genom att betona att människor främst var boskapsskötare och att kött fortsatt utgjorde basen i kosten, framställs neolitiseringsprocessen som gradvis och komplex. Detta förstärks ytterligare genom att beskriva hur isotop- och spårämnesanalyser visar på att det inte var ett omedelbart skifte i livsstil.

Samtidigt som denna komplexitet delvis uppmärksammas i citatet ovan så framstår jordbrukets införande fortfarande som en avgörande utveckling i det övergripande narrativet. Trots att jakt, fiske och insamling fortsatt var centrala, används ordet ”bönder” och betoningen på hur viktigt boskapsskötsel var för att markera en ny samhällsform. På så sätt nyanseras citatet berättelsen, samtidigt som neolitikum fortsatt framställs som ett steg mot ett mer organiserat och enhetligt samhälle. Variation i försörjningssätt framstår därmed som en tillfällig övergångsfas.

Att megalitgravarna utgör ingångspunkten till bondestenåldern i ”Forntid på Falbygden” speglar Falbygdens unika arkeologiska landskap. Falbygden har en av norra Europas största koncentration av gånggrifter (Blank 2021:17). I utställningen presenteras modeller av megalitgravar övergången till neolitikum. Den första som besökaren stöter på är en modell av en hållkista där ett skelett är placerat sittandes på huk insvept i tyg (se figur 1). Vidare in i utställningen finns det ytterligare modeller av gånggrifter. En av de första skyltarna presenterar neolitiseringsprocessen:

För 6000 år sedan blir boskapsskötsel och odling de viktigaste näringarna. Nya idéer och religiösa föreställningar sprids till Falbygden. Det sjörika och bördiga landskapet med sina säregna berg blir en centralbygd där varor och idéer mellan syd och nord förmedlas. Över 250 gånggrifter utspridda över Falbygden vittnar än idag om stenåldersfolkets visioner och religion. (Forntid på Falbygden – Falbygdens museum)

Figur 1. Modell av hällkista i utställningen Forntid på Falbygden. Foto: författaren.

I citatet ovan inleds neolitiseringsprocessen med att boskapsskötsel och odling etableras som de viktigaste näringarna. Skylten framställer jordbrukets uppkomst som en förändring i hur samhället organiseras och försörjs. Förändringen presenteras som en brytpunkt där de tidigare produktionsformerna alltså jakt, fiske och samling, ersätts av jordbruket. Däremot framställs inte komplexiteten bakom processen eller vilka sociala konsekvenser detta medförde som ägande, arbetsfördelning eller ojämlikhet.

Vidare betonar skylten att nya idéer och religiösa föreställningar sprids till Falbygden. Här kopplas jordbrukets införande inte enbart till materiella och teknologiska förändringar, utan också till ett ideologiskt och kulturellt skifte. Jordbrukssamhället framställs som bärare av nya uppfattningar om världen, vilket bidrar till en berättelse där förändringar i produktionen framstår som en drivkraft för ett mer komplext och kulturellt samhälle. Den kosmologiska och rituella betoningen förstärks visuellt genom målningar i utställningen som föreställer kollektiva rituella handlingar, där människor samlas kring megalitgravarna och solen (se figur 2).

Slutligen lyfts de över 250 gånggrifter utspridda över Falbygden fram som vittnesbörd om stenåldersfolkets visioner och religion. Dessa monument fungerar som materiella bevis för de ideologiska förändringar som tidigare beskrivits och ger den kulturella utvecklingen en fysisk förklaring i landskapet. Genom att låta megalitgravar representera neolitikum förskjuts fokus mot ritual, kosmologi och kollektiva föreställningar, snarare än mot sociala spänningar eller maktförhållanden.

Figur 2. Målning med rituella och kosmologiska motiv i utställningen Forntid på Falbygden. Foto: författaren.

Vidare har ”Forntid på Falbygden” under 2023 uppdaterat utställningens texter och några nya skyltar tillkom. Anledningen till detta var både för att skyltar var slitna och för att forskningen

hela tiden går framåt. På grund av detta tillkom det nya fakta som har kommit genom DNA-forskning, bland annat hur jordbruket kom till Falbygden (Falbygdens museum, Personlig kommunikation).

Flera DNA-analyser har gjorts på skelettfynd. De har visat att människor från Fräsegården liknade den nutida befolkningen i Medelhavsområdet. De berättade också att jordbruket kom till Falbygden med invandrande folkgrupper söderifrån. (Forntid på Falbygden – Falbygdens museum)

Genom att ta med dessa analyser positionerar museet sin berättelse i en vetenskaplig kontext. Det skapar ett intryck av en mer evidensbaserad historia, där övergången inte enbart presenteras som ett kulturellt skifte. Övergången presenteras också som en process som kan följas genom biologiska, genetiska och materiella spår genom DNA-analyserna som presenteras i citatet ovan.

De uppdaterade texterna i ”Forntid på Falbygden” gör att museet understryker jordbrukets introduktion som en del av ett vidare europeiskt sammanhang, genom att betona att jordbruket kom till området genom invandrande folkgrupper. Till följd av att betona kontakter, idéströmningar och analyser av ursprung skapas en berättelse där jordbrukets uppkomst framstår som förklarlig. Men det innebär också att frågor om sociala strukturer, konflikter och makt i samband med denna omvandling inte artikuleras i samma utsträckning.

Genom en jämförelse av hur de två utställningarna presenterar neolitiseringsprocessen blir det tydligt att övergången till jordbruk innebar omfattande förändringar. Utställningarna betonar olika delar av förändringen, ”Mellan is och eld” betonar hur makten över landskapet blev viktigt och hur skillnader i ägande uppstod i samband med att människor blev bofasta. Genom formuleringar som att det skapades en social skillnad ”mellan de som ägde mycket och de som ägde lite” lyfts de ekonomiska och strukturella konsekvenserna av jordbrukets utveckling fram som central för periodens samhällsutveckling.

Däremot framhäver ”Forntid på Falbygden” inte de sociala dimensionerna i samma utsträckning. Vilket innebär att social ojämlikhet och maktförhållanden i större utsträckning förblir underförstådda snarare än explicita. Utställningen betonar i stället rituella uttryck genom megalitgravar samt långväga kontakter och idéströmningar som centrala komponenter i processen.

I båda fallen fungerar jordbrukets introduktion som en förklaring för ett mer komplext samhälle och ett steg i en större framstegsberättelse. Denna betoning på förändring i hur människor producerar sin försörjning och de sociala och ideologiska följder detta får, lägger grunden för

nästa avsnitt. Där museernas representation av produktion och teknologi analyseras mer ingående.

2.2 Produktion

Produktionen utgör en central del av hur museerna gestaltar förhistorien, eftersom förändringar i försörjningsstrategier och teknologi ofta används som drivkraften i berättelsen om samhällelig utveckling. Genom att följa hur verktyg, material och arbetsprocesser framställs går det att analysera vilka idéer om framsteg, nödvändighet och samhällsstruktur som museerna reproducerar. Produktionsbegreppet blir därmed ett analytiskt verktyg för att förstå hur övergången från jägare och samlare till jordbrukare byggs upp som ett framstegsnarrativ.

2.2.1 Teknologisk evolution

Den del av utställningen som behandlar mesolitikum, det vill säga perioden då människor etablerar sig i Västergötland, är rumsligt avgränsad till ett särskilt avsnitt. I mitten av rummet finns ett ovalt bord med nedsänkta glasmontrar där artefakter visas tillsammans med skyltar som både beskriver föremålen och ger en mer övergripande introduktion till perioden.

Gundula Adolfsson lyfter teknologisk evolutionism där framställningar av den kronologiska utställningen framstår som ett ständigt steg mot framsteg. Från kärnyxan till den moderna motorsågen, där man inte behöver arbeta med skogsbruk för att förstå att en motorsåg är mer effektiv än kärnyxan. Framställningen kan därmed bli att det varit en kontinuerlig utvecklingsprocess mot något bättre (Adolfsson 1987:139f).

Annika Bünz tillägger att många utställningar har förändrats och omskapats sedan Adolfssons analys på 1980-talet (Bünz 2015:54). Men spår kan finnas kvar där det efterkommande påvisas vara vackrare och bättre, ett exempel från utställningen ”Mellan is och eld”:

Flintredskapen är fantastiskt fint gjorda. Hantverket har nått sin absoluta höjdpunkt. Samtidigt kan vi se hur de skickliga flintaknackarna försöker efterlikna ett annat material – det exklusiva bronset som nu kommit. Den huggna randen på flintdolkarnas skaft ska efterlikna gjutsömmen på de äldsta dolkarna av brons.
(Mellan is och eld - Västergötlands museum)

I citatet framställs flintteknologin som resultatet av en linjär utvecklingsprocess där varje steg beskrivs som mer avancerat än det föregående. Genom formuleringen som i citatet ovan att hantverket ”nått sin absoluta höjdpunkt” placeras produktionen i ett framåtskridande narrativ, där teknisk förändring förstås som en förbättring. På så sätt konstruerar museet en berättelse om kontinuerligt framsteg, där varje ny tidsperiod framstår som mer utvecklad än den tidigare. Även om skylten rör en senare period används den här som ett exempel på ett återkommande sätt att beskriva teknologisk förändring i utställningen. Samma framstegstänkande återkommer

i museets framställning av neolitiseringsprocessen, där förändringar i produktion och teknik kopplas till idéer om utveckling, förbättring och ökad komplexitet.

Övergången till jordbruket framställs i utställningen inte enbart som ett nytt sätt att försörja sig, utan som en process som gav upphov till nya teknologier och praktiker. För att förvara maten behövdes det keramik och av fårens ull kunde de tillverka tyger.

Ullen som man fick från fåren gjorde att man nu kunde tillverka tyger. Kläderna förändrades och man utvecklade olika textila tekniker liksom kunskap om hur garn kunde färgas i olika kulörer. För att kunna lägga upp matförråd behövdes olika förvaringskärl. Keramiken, som kunde formas efter behov, blev praktisk och nödvändig. (Mellan is och eld – Västergötlands museum)

När dessa tekniker presenteras som ”nödvändig” och logiska steg i utvecklingen bidrar det till ett framstegsnarrativ, där tekniker presenteras som nödvändiga steg som driver resterande samhällsutveckling framåt. Jordbruket framstår inte som ett av flera alternativ. Utan som det enda alternativet som la grunden för ökad komplexitet och ett mer ”modernt” samhälle. På så sätt reproducerar museet en linjär utvecklingsmodell där materiell produktion fungerar som motor för kulturell förändring.

Genom att analysera citatet ovan utifrån produktions begreppet kan denna framställning förstås som en idé om att historien alltid rör sig framåt mot något bättre, genom förändringar i hur människor producerar föremål. Jordbrukssamhällen kan då framstå som ett naturligt nästa steg och en förbättring jämfört jägare- och samlarsamhället. Ett sådant perspektiv om ständig framåtsträvan riskerar att förenkla den komplicerade process som skedde under denna tidsperiod.

Detta syns dessutom i utställningen ”Forntid på Falbygden” där en av skyltarna som behandlar flintaverktygens sista tid innan övergången till bronsåldern och bronsverktyg.

Under slutet av stenåldern når flintahantverket toppklass. I sin strävan att efterhärma koppar- och bronsyxor blev flintsmederna oerhört skickliga. Flintan parallell- och flathuggs till tunna och formmässigt perfekta redskap och vapen. (Forntid på Falbygden – Falbygdens museum)

Hodder (2012:169) beskriver hur teknologisk förändring inte bör förstås som linjära steg mot en förbättrad teknik, utan som resultat av långvariga relationer mellan människor, material och tidigare val. Han skriver ”what one did earlier affects what one can do now. But history is not just linear. And it is not just a story of events and humans. It is also a story of things and the traces they leave” (Hodder 2012:169).

Utifrån detta blir museets formulering att flinthantverket nådde sin toppklass möjlig att ifrågasätta. I stället kan förändringen i flintans utformning ses som en effekt av dessa materiella

och sociala beroenden. Som exempelvis kontakten med brons, nya estetiska ideal och de begränsningar och möjligheter som finns, snarare än ett objektivet framsteg. Likt som Gundula Adolfsson som anser att det är tingen som agerar (Adolfsson 1987:161), lyfter Hodder (2012:30) att i materiell kultur och materiella studier är det mindre fokus på människan, och mer på hur föremål tillskrivs mänskliga kvalitéer, hur de agerar, har agens, personlighet och befogenheter (Hodder 2012:30).

Avslutningsvis framställer museerna övergången till jordbruket som mer än en förändring i försörjning. Jordbruket lyfts fram som skede i förhistorien där samhället börjar omformas. Människor blir bofasta, nya arbetsuppgifter tillkommer och sociala relationer och kulturella uttryck förändras. Oavsett om museerna betonar ägande, ritualer eller kontakter med resten av världen beskrivs jordbrukets uppkomst som den process som driver utvecklingen framåt. Ett framåtgående narrativ som också förstärks av hur teknologiska förändringar presenteras som ett kontinuerligt steg mot något mer avancerat.

2.3 Klass

Trots att båda utställningarna beskriver de materiella förändringarna under övergången till jordbruk, är det endast ”Mellan is och eld” som tydligt formulerar social ojämlikhet som en del av denna omvandling. I en av skyltarna beskrivs det hur ”det skapades en social skillnad mellan de som ägde mycket och de som ägde lite”. Detta introducerar ägande som en ny aspekt inom samhället.

2.3.1 Jordbruk, ägande och hierarki

Utifrån texten ”här skapades en social skillnad mellan de som ägde mycket och de som ägde lite” som tidigare citerades ovan blir jordbruket inte enbart ett ekonomiskt eller teknologiskt skifte, utan en process som resulterar i nya hierarkier. Genom formuleringen antyder museet att tillgången till mark och dess resurser blev avgörande för människors sociala position. Övergången till bofasthet framställs därmed som en brytpunkt där tidigare mer egalitära grupper successivt ersätts av samhällen med tydligare maktskillnader.

Detta ligger i linje med Bünz argument att en del av berättelsen från den nomadiska jägare- och samlaren till den bofasta jordbrukaren, är en berättelse från ett klasslöst samhälle till ett skiktat samhälle. Den äldre stenåldern framställs oftast som ett egalitärt samhälle indelat i mindre grupper medan bronsåldern lyfts som början av ett skiktat samhälle (Bünz 2015:108f). Medan jag anser att detta påvisar sig redan i uppkomsten av jordbruket i museiutställningarna.

I kontrast till detta berör ”Forntid på Falbygden” inte social ojämlikhet uttryckligen. Här betonas i stället nya idéer, ritualer och kulturella uttryck, vilket gör att klassdimensionen förblir

implicit. Skillnaden mellan museerna visar därmed hur olika narrativa val kan dölja eller synliggöra sociala strukturer i förhistorien.

2.3.2 Megalitgravar som statusmarkör

Bünz menar att kontakten med resten av Europa ofta används som en indikator på att samhället inte längre betraktas som ”primitivt”, utan mer komplext och organiserat (Bünz 2014:666). I museiutställningarna framträder megalitgravarna som ett exempel på hur Västergötland är i kontakt med resterande Europa.

Utställningen ”Mellan is och eld” betonar hur gånggrifterna inte är ett isolerat skandinaviskt fenomen, utan en del av en större utbredd tradition.

De här typen av gravar finns längs Atlantkusten och på de brittiska öarna. I Sverige finns ca 400 gånggrifter, 260 av dem i Västergötland. (Mellan is och eld – Västergötlands museum)

I ”Forntid på Falbygden” framställs megalitgravarna som monument knutna till bofasta jordbrukare och deras sociala värld. I en av skyltarna beskrivs de som:

Gånggrifterna byggdes 3300–3000 f Kr som gravar åt stenålderns bofasta bönder. De förefaller vara släktgravar... Stengången mynnar mot soluppgången i öster. Möjligen såg man livets vandring mot döden som solens vandring från öst till väst. Symboliserade kanske passagen genom gången vandringen mot dödsriket i väst? (Forntid på Falbygden – Falbygdens museum)

Genom denna formulering i citatet framställs gånggrifterna som mer än en kollektiv begravningsplats. De fungerar som symboliska monument som markerar tillhörighet, identitet och religiösa föreställningar inom det bofasta samhället. Samtidigt signalerar dess monumentalitet att vissa grupper har haft tillgång till betydande resurser. Att bygga megalitgravar krävde omfattande arbetskraft, något som i sig antyder på en social organisation.

”Mellan is och eld” betonar likaså gånggrifternas betydelse för människorna under neolitikum.

Gånggriften var en gemensam grav för en släkt, en stam eller kanske ett geografiskt område. Här kunde flera hundra människor begravas under lång tid. De döda placerades sittande i gravkammaren. När kroppen rutnade ramlade skelettet ihop i en hög. (Mellan is och eld – Västergötlands museum)

Att gravarna beskrivs som släktgravar förstärker också idén om en eventuell ärftlig status. Om begravningsplatser var reserverade för en specifik grupp eller familj antyder det på att andra var exkluderade. Det ligger också i linje med det Bünz lyfter att övergången till jordbruk ofta framställs som övergången från ett egalitärt samhälle till ett mer hierarkiskt samhälle (Bünz 2014:666).

Båda museerna tolkar gånggrifterna som uttryck för nya ideologiska och sociala strukturer. Genom sin monumentalitet antyder de på en förändring i status och social ordning. Trots att ”Forntid på Falbygden” inte explicit nämner social skiktning, framstår megalitgravarna som spår av ett mer organiserat och hierarkiskt samhälle. Lika så i ”Mellan is och eld” som inte heller betonar den sociala strukturen i relation till megalitgravarna.

Detta bidrar till att museerna framställer det neolitiska samhället som mer komplext och organiserat än tidigare. I denna framställning fungerar gånggrifterna som centrala uttryck för förändringen. Megalitgravarna blir både fysiska lämningar och symboler för ett samhälle som framställs som mer ideologiskt utvecklat än de samhällen som fanns innan jordbrukets etablering.

2.4 Ideologi

Museiutställningar framstår ofta som neutrala berättare av det förflutna, men deras berättelser formas av underliggande idéer om människan, samhället och utveckling. I detta avsnitt analyseras hur utställningarna gestaltar relationen mellan natur och kultur, hur stenålderns människor kategoriseras och hur arkeologens röst fungerar som en auktoritet i narrativet. Genom att synliggöra dessa ideologiska ramar blir det möjligt att förstå vilka föreställningar om förhistorien som museerna reproducerar.

2.4.1 Natur – Kultur

Utställningen ”Mellan is och eld” är organiserad så att besökaren följer en slingrande passage, där besökaren måste gå igenom utställningen för att ta sig ut genom utgången. Utöver artefakterna som ofta är huvudkaraktären i arkeologiska museum så är utformningen av utställningen en del av det materiella. Golvet, väggarna, taket, fönster samt skyltar, bilder och rekonstruktioner, samt ljudet, ljuset, färg och val av material. Allt detta bidrar till berättelsen som museet skapar i utställningen, allt som finns i rummet är en del av meningsskapandet (Bünz 2015:21).

Berättelsen inleds innan människan bosatte sig i Västergötland, där skylten vid entrén beskriver hur inlandsisen låg kvar här för ungefär 12,000 år sedan och det fanns gott om marint liv, men ännu inga människor. Det övergår senare att visa och berätta om de första människorna i området. Utställningen varierar i färger beroende på vilken tidsperiod som presenteras. I den första delen där paleolitikum presenteras är golvet vitt och ljust blått, med en stor bild från golv till tak som föreställer ett isklätt landskap (se figur 3).

Figur 3. Ingången till utställningen Mellan is och eld. Foto: författaren.

Den första skylten beskriver hur människor säsongsvist bosatte sig runt Hornborgasjöns stränder eftersom det var goda förutsättningar för ett gott liv på platsen. Adolfsson beskriver att människan under den äldre stenåldern oftast lyfts fram som i samklang med naturen i utställningar. Beskrivningarna fokuserar främst på redskapstillverkning, naturmiljö samt matproduktion (1987:150). Likaså visas detta i denna utställning. Alla sex skyltar som beskriver mesolitikum beskriver just redskapstillverkning, matproduktion och detta i relation till vad naturen har att erbjuda.

I utställningen "Forntid på Falbygden" börjar utställningen i ett större kvadratisk rum där paleolitikum, mesolitikum och början av neolitikum presenteras innan man fortsätter i en passage. Utställningen presenterar inledningsvis hur landskapet har förändrats på grund av miljön och klimatet för att sedan övergå till mänsklig närvaro i området. Utställningen är nedsläckt med dovt ljus som lyser över artefakterna och textskyltarna. Det spelas också stämmingsfulla ljud i utställningen, jag uppfattar det som ljud av vind, rörelse och eventuellt djur.

Figur 4. Första delen av utställningen Forntid på Falbygden. Foto: författare.

Besökaren får se ett skelett från en urhund, där det beskrivs hur de levde tillsammans med människorna som en jaktkamrat och god vän. Eftersom Falbygdens museum och Västergötlands museum ligger nära varandra utgår dem från samma geografiska område.

På Falbygden finns spår av mer än 100 boplatser från jägarstenåldern. De flesta ligger nära vatten. Många av dem har hittats omkring Hornborgasjön. En del har funnits på Mössebergs sydsluttning vid Påverås, där källvatten tränger fram ur lerskiffern. (Forntid på Falbygden – Falbygdens museum)

Att båda museerna utgår från Hornborgasjön är en geografisk utgångspunkt, men det fungerar också som en ideologisk ingångspunkt. Genom att placera människan i ett landskap av överflöd skapas en bild av jägarstenåldern som en period där naturen är den primära aktören och

människan följer. Detta förstärker natur-kulturdikotomin där människan framstår som ett med naturen medan jordbruket markerar ett steg mot kulturen.

Den naturcentrerade framställningen förstärks av det Bünz (2014; 2015) beskriver som ett återkommande narrativ i svenska stenåldersutställningar. Klimatet och djuren framstår som de egentliga aktörerna medan människorna anpassar sig efter landskapets förutsättningar. I denna logik reduceras jägare och samlare ofta till en funktion snarare än individer. Jägaren blir en kategori som följer naturen snarare än en person med egen agens. I ”Mellan is och eld” benämns människorna inte som jägare eller andra aktörer utifrån ett yrke, utan som grupper som utför handlingar kopplade till jakt, fiske och insamling. Värdet av deras liv framställs främst genom de materiella spåren som verktyg och jaktbyten.

Vid den näringsrika Hornborgasjöns stränder har det funnits förutsättningar för ett gott liv ända sedan inlandsisen drog sig tillbaka... De grupper som höll till vid sjön var inte bofasta utan flyttade runt säsongvis allteftersom tillgången på växter, fisk och kött varierade... (Mellan is och eld – Västergötlands museum)

Genom att använda främst kategoriseringen jägare i berättelsen för att sammanfatta tidsperioden förenklar det verkligheten, där jakten blir förstörad jämfört med fisket och samlandet (Bünz 2015:101). Trots att utställningen inte explicit i texterna benämner människor som jägare så placeras människorna inom kategorin jägare. Det förekommer i skyltarna som tidigare nämnt att insamlandet och fisk är en del av födan. Men genom att benämna människorna som jägare i första hand, förklarar Bünz vidare kan medföra att det blir en hierarki mellan kategorierna. Jägaren är högst upp, fiskaren är mitt emellan och samlaren längst ner (ibid 102).

I övergången till jordbruk blir uppfattningen att människorna börjar ta kontroll över naturen, de är inte längre endast påverkade av den utan människan påverkar den tillbaka. Bünz beskriver att övergången till jordbruk och bofasthet innebär att människan tar över agensen från landskapet, som innan var agerande och styrande i relation till människan (Bünz 2015:69).

I utställningen ”Mellan is och eld” beskrivs det på en av skyltarna:

Klimatet var varmare än idag och boskapen kunde gå ute året om. Tamboskapen var som ett levande skafferi för man kunde slakta när det behövdes istället för att jaga och fiska dagligen. Nötdjuret hade störst betydelse, men man höll även får, getter och svin. Från djuren fick man kött, mjölk och blod och dessutom ull, hudar, senor och ben. (Mellan is och eld – Västergötlands museum)

I citatet framställs boskapsskötseln som ett avgörande steg i människans relation till naturen. Formuleringen som att tamboskapen fungerade som ett ”levande skafferi” beskrivs djuren inte

längre som vilda resurser som behövde jagas, utan som något människorna nu kontrollerar. Naturen framstår som mer förutsägbar än något människan måste anpassa sig till.

Genom denna framställning konstruerar museet en berättelse där övergången till jordbruk och boskapsskötsel innebar att människan tar ett tydligt steg mot att kontrollera och nyttja naturen. Relationen mellan människa och djur omformas från samexistens till en mänsklig förvaltning. Detta bidrar till ett narrativ där neolitikum framstår som en period då människan i större utsträckning tar makt över sin omgivning, snarare än att anpassa sig till den.

Denna anonymisering av förhistoriska människor bidrar till en berättarstruktur där individerna själva inte får någon röst. I stället blir de beroende av någon som tolkar och förklarar deras liv. Det banar väg för nästa analytiska tema, hur arkeologen träder fram som utställningens auktoritativa berättare.

2.4.2 Arkeologen som auktoritet

När de förhistoriska människorna framställs som ett anonymt kollektiv utan individuella röster uppstår ett tomrum i berättelsen. Detta tomrum ersätts av arkeologen, som får rollen som den som tolkar och gör det förflutna begripligt. Arkeologens röst fungerar därmed både som auktoritet och som den besökaren får tillgång av till berättelsen om stenåldern.

Arkeologen utgör en central aktör i museernas berättelse om stenåldern, inte främst som individ utan som en kunskapsproducerande auktoritet. Genom formuleringar som ”arkeologen har funnit”, ”analyser visar” eller ”forskare tror” etableras en röst som tolkar, förklarar och strukturerar det förflutna.

I ”Mellan is och eld” blir arkeologens röst särskilt tydlig, då arkeologen nämns på nästan varje skylt i utställningens första del, vilket gör hen till en av berättelsens mest centrala karaktär. Människorna som levde under stenåldern framstår i stället som ett anonymt kollektiv.

I flera fall nämns arkeologen inte med ”namn”, utan genom handlingar, vilket förstärker rollen som en kunskapskälla.

Bland fynden från Hornborgasjön finns pilspetsar från olika tider. Vanligast är de från tidig stenålder men här finns också spetsar från senare delar av stenåldern som visar att området kring sjön lämpat sig för jakt under flera tusen år. (Mellan is och eld – Västergötlands museum)

Här är det arkeologen som har tolkat och dragit slutsatser, men individen bakom förblir osynlig. Detta gör arkeologen både närvarande och anonym samtidigt, en auktoritet utan personlighet.

Bünz (2015:243) påpekar att arkeologen i många utställningar fungerar just så, som en berättare i bakgrunden, därför fungerar arkeologen som utställningens anonyma huvudkaraktär. Det

gäller också i utställningen ”Mellan is och eld”, då inga namn, pronomen eller kontexter kring utgrävningarna presenteras. Det framkommer inte ens om fynden gjorts av arkeologer eller av privatpersoner som senare kontaktat arkeologer eller museet.

På gården Hanaskede i Axvall hittades ett kranium i oktober 1990. Det visade sig vara 10,000 år gammalt och det är det äldsta spåret av människan i Västergötland. (Mellan is och eld – Västerbottens museum)

Arkeologen är en anonymiserad karaktär i likhet med de förhistoriska människor som studerats. Bünz nämner vidare att den nutida arkeologen i princip vid varje tillfälle påvisas vara en vit västerländsk person, så associeras arkeologen som främst det (ibid). Men som tidigare nämnts är det emellertid inte möjligt att dra denna slutsats i just denna del av utställningen, eftersom namn, pronomen eller dokumentation från utgrävningar saknas.

I utställningen ”Forntid på Falbygden” presenteras människorna däremot som jägare, där de fungerar som berättelsens huvudaktörer. Det förekommer att arkeologen nämns i skyltarna men inte i samma utsträckning som i ”Mellan is och eld”. Ett exempel från utställningen där jägaren nämns som aktör:

På udden Almeö i Hornborgasjön finns spår efter en av de äldsta kända inlandsboplatserna. Skivyxor, kärnyxor, pilspetsar, skrapor, spån och 11 800 bitar slagen flinta är det som finns kvar av de första jägarna i inlandet. (Forntid på Falbygden – Falbygdens museum)

Av de sex skyltar som beskriver jägarstenåldern nämns arkeologen vid ett tillfälle. Det finns dock en tillfällig utställning av Bredgårdsmannen där arkeologen nämns ytterligare en gång utöver de fasta skyltarna.

Bünz beskriver att dessa kategoriseringar baseras på sättet människor skaffar föda och utifrån vilken livsstil de har, alltså bofast eller inte. Vidare beskriver hon hur samlaren är en kategorisering som bör ha en roll inom den äldre stenåldern, men som nästan aldrig nämns (Bünz 2015:95). I utställningen nämns det att människor lever på insamlandet av växter utöver jakt och fiske.

Jakt av vilda djur var viktig men även fiske och insamling av växter. Bland fynden finns ben, horn och tänder från såväl uroxer, björn och varg som kronhjort och storskrake. (Forntid på Falbygden – Falbygdens museum)

Genom dessa kategoriseringar där människor reduceras till funktioner som jägare, fiskare eller samlare återskapas en struktur där arkeologen och museet definierar vilka roller som anses vara relevanta och vilka som osynliggörs. Den förhistoriska människans agens framstår därmed som begränsad, medan arkeologens tolkningar blir det primära. På så sätt etableras en

kunskapshierarki där arkeologen inte bara förklarar det förflutna utan formar vilka perspektiv som ges legitimitet.

I den andra delen av utställningen ”Mellan is och eld” som behandlar neolitikum och uppkomsten av jordbruket skiljer det i hur människorna i berättelsen benämns. Där är de bönder, boskapskötare och flintaknackare. Narrativet förskjuts från arkeologen till ett större fokus på människan, här benämns arkeologen tre gånger på sex skyltar samt introduceras en ny karaktär ”forskaren”:

De västgötska gånggrifterna byggdes under bara några få hundra år för ca 5,000 år sedan. Forskarna tror att de användes under 800 år. De är imponerande byggnadsverk, stenarna väger ibland så mycket som tjugo ton. (Mellan is och eld – Västergötlands museum)

Vem forskaren är och vad som skiljer den från arkeologen framkommer inte. Bünz beskriver i sin analys av en annan utställning en separation av den moderna forskaren inom arkeologi och fältarkeologen (2015:249). Genom att skilja mellan arkeologen och forskaren utan förtydligande skapas en underförstådd hierarki av expertis. Besökaren får inte ta del av vem som producerar vilken typ av kunskap, vilket kan framstå som att deras arbete är självklart och neutralt.

Det öppnar för en bredare diskussion om museets normativa makt, där vissa tolkningar framstår nästan som självklara och andra inte påvisas. Något som blir centralt i nästa avsnitt om hegemoni och mänskliga kvarlevor i museiutställningarna.

2.5 Hegemoni

I detta avsnitt analyseras det hur museerna genom sina val av språk, visuella uttryck och hantering av mänskliga kvarlevor reproducerar normativa föreställningar om förhistorien. Här behandlas museets auktoritet att definiera vad som uppfattas som relevant, neutralt eller känsligt samt hur individer från stenåldern framställs som antingen anonyma objekt eller personifierade representanter för större kulturella processer. Genom att undersöka både objektifiering och namngivning av kvarlevor synliggörs hur museernas berättelser bidrar till hegemoniska strukturer, där vissa perspektiv framstår som självklara och andra osynliggörs.

2.5.1 Etik och normer kring kvarlevor

Även om det inte är helt oproblemiskt så förekommer mänskliga kvarlevor ofta i arkeologiska utställningar. Det finns många som har åsikter kring förekomsten av kvarlevor i museisammanhang, om det bör få finnas i samlingarna och i så fall vilka som får visas upp och vilka som inte ska visas upp (Bünz 2015:12).

Riksantikvarieämbetets dokument ”*God samlingsförvaltning. Stöd i hantering av mänskliga kvarlevor i museisamlingar*” lyfter hur museum ska resonera kring de etiska dilemman som kan uppstå i relation till att ställa ut kvarlevor. De beskriver hur människors syn på kvarlevor är i en ständigt förändrande process, vilket lagar och etiska förhållningssätt ska spegla. Det är därför viktigt att museum både förhåller sig till dagens uppfattning och under vilka historiska omständigheter insamlingen har skett när de hanterar kvarlevor (Riksantikvarieämbetet 2020:6).

Museerna hade förhållit sig olika till hur de valde att presentera besökaren för att det skulle finnas mänskliga kvarlevor i utställningen. På Falbygden museum fanns det en skylt, dock lite dolt på väg upp i utställningen, att det skulle finnas mänskliga kvarlevor i utställningen.

I Forntid på Falbygden visas ben från både människor och djur. De mänskliga benen visas i ett pedagogiskt syfte för att beskriva en tidsålder, ett händelseförlopp eller individens levnadsvillkor. I modellerna av stenåldersgravar, gånggrifter och hällkistan, visar skelett av plast hur det kan se ut vid en arkeologisk undersökning. De riktiga människobenen visas i glasmontrar. (Forntid på Falbygden – Falbygden museum)

Museet i den här texten både varnar för känsliga besökare att det finns kvarlevor samt motiverar varför de har valt att inkludera mänskliga kvarlevor i utställningen. Däremot har Västergötlands museum inte någon varnande skylt innan utställningens start. Båda museerna berättade att de regelbundet får kontakt av besökare som upplevde att det var opassande att de visar upp mänskliga kvarlevor i utställningarna. Oftast fick de till sig den informationen genom mejl från besökarna efter deras besök på museet (Personlig kommunikation 25-11-05).

2.5.2 Objektivisering vs individ

Lika anonym som människor under äldsta delen av stenåldern, liksom arkeologen i viss mån, är också de mänskliga kvarlevorna som finns i den första delen av utställningen ”Mellan is och eld”.

Mänskliga kvarlevor i utställningar är en del av den visuella kommunikationen, de kan fungera som en deltagare i den narrativa berättelsen. Men samtidigt är de även en människa som har levt en gång. Ibland kan de skapas berättelser runt kvarlevor och ibland kan kvarlevorna lämnas till att tala för sig själva med mindre genomgående information (Bünz 2015:145).

Den första mänskliga kvarlevan man stöter på i utställningen tillhörde en man i 40-årsåldern som levde för 10,000 år sedan. Det enda som är återfunnet är hans kranium och han är den äldsta upphittade kvarlevan i Västergötland. Hans kranium är utställt i en glasmonter med tillhörande skyltar.

Figur 5. Kranium från mesolitikum, visat i den inledande delen av utställningen Mellan is och eld. Foto: författare

Skylten beskriver hur det utförts analyser av skelettvävnader för att få en insikt i hur människor levde under denna period (Mellan is och eld – Västergötlands museum). Han blir alltså en representant för människor i helhet. Det beskrivs också hur han led av tandvärk och tandlossning på grund av kraftigt nötta tänder samt ytterligare skador, vilket i stället blir information om individen.

Kvarlevorna under den tidiga stenåldern i utställningen ”Mellan is och eld” framställs som primärt en bärare av vetenskaplig information snarare än individer med egna historier. De förlorar sin personlighet även om den tillhör narrativet och tar plats i utställningen likt en artefakt. Det fungerar som materiella objekt, snarare än mänskliga subjekt. Detta ligger nära Adolfssons resonemang om att det i många arkeologiska utställningar är tingen som ges handlingskraft, medan människan reduceras till en anonym bakgrund. Det blir objekten som driver berättelsen och narrativet framåt, inte människan bakom de (Adolfsson 1987:161).

I andra delen av utställningen "Mellan is och eld" som behandlar neolitikum presenteras också mänskliga kvarlevor. I detta fall i relation till kollektiva megalitgravar. På skylten beskrivs det att den kollektiva graven som inhyste en släkt, en stam eller kanske människor inom ett geografiskt område. Hur människorna placerades i grav samt att vissa gravar innehöll upp mot flera hundra människor. I montern där kvarlevan visas upp är det en kvinna i 50–60 års åldern som kommer från en gånggrift. Likt som kraniet från mannen i första delen av utställningen beskrivs kvinnans hälsotillstånd, att hon någon gång under livet skadade sig men att det har läkt innan hon till slut avled av andra orsaker.

Figur 6. Monter som visar en mänsklig kvarleva funnen i en gånggrift, utställningen Mellan is och eld. Foto: författaren.

Tarlow (2024:8ff) lyfter etiken kring mänskliga kvarlevor bland annat inom museisammanhang. Den aspekten jag främst vill lyfta är anonymitet kring kvarlevorna. De flesta kvarlevorna som hittas i arkeologiska kontexter är människor som saknar en identitet, det är alltså inte känt vad de hade för namn eller hur de levde sina liv. I vissa fall tilldelas kvarlevorna ett namn och ett livsöde för att engagera besökaren. Genom att ge vissa mänskliga kvarlevor ett namn, lyfter det fram individen ur den oändliga skaran av döda och ger de förutsättningarna för en historia. Ett namn är ett sätt att tillskriva subjektivitet (Tarlow 2024:8ff).

Kraniet från mannen i den första delen av utställningen är inte tilldelad ett namn eller historia utan framställs i hög grad som ett vetenskapligt objekt. Informationen som presenteras rör främst de fysiska spåren, ett osteologiskt resultat vilket placerar kvarlevorna inom ramen för kunskapsproducerande. Fokus ligger således på vad kvarlevorna kan berätta för forskningen, snarare än vilka liv dessa människor levde.

Tarlow (2024:11ff) beskriver hur olika typer av museum har olika förutsättningar för att visa mänskliga kvarlevor, liksom när det anses etiskt försvarbart att anonymisera de respektive ge de ett namn och en historia. På medicinska museer är utställandet av mänskliga kvarlevor ofta relaterat till etiska dilemman, medan det skiljer sig på arkeologiska museer. Samtidigt påpekar Tarlow att i arkeologiska sammanhang sker en form av objektifiering, eftersom kvarlevorna nästan alltid underordnas den övergripande berättelsen utställningen förmedlar. Vissa museum väljer att anonymisera individer genom att skapa ett personligt narrativ. Individerna får ett namn och en historia med hjälp av vetenskaplig information. Syftet med detta är att skapa en mer upplevelsebaserad och humaniserad bild av det förflutna (Tarlow 2024:11ff).

På så sätt reproducerar utställningen en hierarki där vissa element som redskap, gravstrukturer och analyser framstår mer betydelsefulla än de människor de en gång tillhörde. Individerna försvinner i berättelsen och blir en liten del i det större framstegsnarrativet. Detta synliggör hur museet, genom både språk och visuella val, skapar normer för vad som anses vara relevant, känsligt eller representativt.

I nästa avsnitt blir detta centralt, då fokus skiftar från individen som objekt till individer som tillskrivs namn och identitet.

2.5.3 Rekonstruktioner och namngivning

I utställningen "Forntid på Falbygden" finns det mänskliga kvarlevor samt rekonstruktioner och skelett i plast. Skeletten som är gjorda av plast ligger i modeller av gånggrifter och hållkistor för att visa hur det kan se ut vid arkeologiska utgrävningar.

Den första individen i utställningen är Bredgårdsmannen (se figur 6), men hans kvarlevor finns inte i utställningen, i stället finns det en rekonstruktion av honom. Bredgårdsmannen är en tillfällig del av utställningen genom ett samarbete mellan museet, Ulricehamns hembygd förenings och Ekhagens forntidsby (Forntid på Falbygden – Falbygdens museum). Rekonstruktionen föreställer hela mannen ståendes i en glasmonter. Inledningsvis beskrivs det hur han hittades:

Det sensationella fyndet gjordes i juni 1994 under ett grävarbete på Bredgårdens ägor i Marbäck, söder om Ulricehamn. Markägaren ville skapa ett öppet vatten i ett sankt område. Grävmaskinisten upptäckte plötsligt något avvikande i grävskopan. Det var ett kranium från en människa. I kanten av schaktet låg en underkäke och ett lårben... Analyser visade att benen tillhört en man som levte för cirka 9700 år sedan. (Forntid på Falbygden – Falbygdens museum)

Vidare beskrivs det information om mannen och hans hälsa på en annan skylt:

Bredgårdsmannen blev omkring 60 år och var runt 175 cm lång... Bredgårdsmannen var mycket muskulös och robust byggd. Skelettet visar på förslitningsskador och tänderna var väldigt nedslitna. Han hade tappat ett antal kindtänder under sin livstid och råkat ut för tandinfektioner... En dna-analys har gett oss mer fakta om Bredgårdsmannens utseende och ursprung. Han var relativt ljushyad med blågrå ögon, ljust hår och tillhörde den folkgrupp som vandrade in till vårt land från öster. (Forntid på Falbygden – Falbygdens museum)

Figur 7. Bredgårdsmannen i utställningen Forntid på Falbygden. Foto: författaren.

Det finns alltså väldigt mycket information kring mannen, både hur och när han blev hittad och vilka analyser som utförts på hans kvarlevor. Han blir inte heller en generalisering för alla människor under den tidsperioden, utan beskrivs som en enskild individ. Hans namn får han genom platsen han blev upphittad, han blir därav inte en anonym individ på samma sätt som tidigare beskrivna kvarlevor i utställningen ”Mellan is och eld”.

Tarlow beskriver ytterligare att anonymitet skyddar inte alltid mänskliga kvarlevor, inte heller ger det alltid de bästa förutsättningarna för att minska riskerna för potentiell skada. Arkeologer brukar försöka att förklara generella sanningar om det förflutna, men då krävs det stora mängder av data. När datan består av mänskliga kvarlevor ligger deras värde nödvändigtvis inte i det som är avvikande eller unikt, utan det ligger snarare i det avpersonifierade och kollektiva. Men arkeologi handlar också om att söka efter personliga historier i det förflutna. I det arbetet kan det anses vara legitimt att använda ett namn, eller i vissa fall ge en individ ett namn, så länge det görs med respekt och omtanke (Tarlow 2024:15f).

Figur 8. Detalj av Bredgårdsmannen med fiskkorg och spjut, som visar på jakt- och fiskrelaterade försörjningsstrategier under mesolitikum, utställningen Forntid på Falbygden. Foto: författaren.

I fallet med Bredgårdsmannen är det som gör han till en individ främst rekonstruktionen. Som besökare får man möta en individ öga mot öga som levde för 9700 år sedan, snarare än ett anonymt arkeologiskt fynd. Detta ligger i linje med diskussionen om att anonymitet inte alltid är det bästa sättet att förhålla sig till mänskliga kvarlevor. Genom att ge honom ett ansikte skapar museet och hembygdsföreningen en mer erfarenhetsbaserad och personlig kontakt med det förflutna. Detta gör hans livsöde mer begripligt och relaterbart för besökaren.

Den skrivna informationen är faktabaserad och beskriver främst hur han var byggd, vilket hälsotillstånd han hade samt hans sannolika hår- och ögonfärg och hans härkomst. Hans klädsel i rekonstruktionen är relativt neutral men däremot bär han ett spjut och en korg med en fisk på ryggen, detaljer som inte nödvändigtvis är neutrala (se figur 8).

Den sakliga informationen på skyltarna placerar inte mannen i en specifik roll, men det gör dessa fysiska attribut. Han hamnar inom rollen som fiskare eller jägare-fiskare. Dessa val förmedlar ett visst narrativ om hans liv och funktion inom samhället, även om det inte framkommer i texten. På så sätt sker en subtil men effektiv iscensättning av hans identitet där en individ med få bevarade personliga detaljer ändå blir en representant för en viss typ av arbete och livsstil.

Detta påvisar hur rekonstruktionen alltid innehåller en blandning av vetenskapliga fakta och samtida tolkningar. Vidare visar dessa tolkningar att det placerar honom inom ramen av produktion, hans fiktiva yrke är det som representerar honom och vidare människor inom mesolitikum.

I den andra delen av utställningen "Forntid på Falbygden" som presenterar neolitikum och övergången till jordbrukare visas en annan individ. Både kvarlevorna samt en rekonstruktion av en ung kvinna som fått namnet Hallonflickan.

Som ett troligt offer åt okända makter blev en 19-åring kvinna avrättad och nedlagd i Rogestorps mosse en sensommardag för 5000 år sedan. Med benen bundna drunknade hon i den grunda sjön. Hon påträffades 1943 vid torvbrytning och väckte sensation med sina bevarade hallonkärnor. Hallon var hennes sista måltid. (Forntid på Falbygden – Falbygdens museum)

Tillskillnad från Bredgårdsmannen, där berättelsen främst kretsade kring kropp, arbete och produktion, introducerar Hallonflickan nya dimensioner i utställningen. Här börjar museet tala om livsåskådning och tidig religion, vilket skapar ett narrativ som inte bara handlar om överlevnad och materiell produktion, utan om människors mentala och symboliska liv.

Figur 9. Hallonflickans del av utställningen i utställningen Forntid på Falbygden. Foto: författare.

Hallonflickan har en egen liten del av utställningen där hennes kvarlevor samt rekonstruktion finns utställd tillsammans med textskyltar samt folders. Kvarlevorna är placerad i mitten av rummet och hennes rekonstruktion vid en av rummets kortsida, kvarlevorna är placerad i montern på det viset de hittades. Tillskillnad från Bredgårdsmannen är Hallonflickans rekonstruktion endast en byst och inte hela hennes kropp (se figur 10).

Figur 10. Hallonflickan i utställningen Forntid på Falbygden. Foto: författaren.

Rekonstruktionen tillsammans med hennes kvarlevor gör henne konkret och närvarande för besökaren, precis som Bredgårdsmannen, men nu riktas uppmärksamheten mot hennes handlingar och liv snarare än bara hennes kropp och redskap. Genom att framställa henne i kontexten av ritualer eller symboliska handlingar skapas en berättelse om tidiga religiösa föreställningar.

Att offra människor och prestigeföremål som yxor, bärnsten och keramikkräml fulla med säd var vanligt under den första jordbrukarkulturen. Genom gudarna försökte människorna få kontroll över det okända och försäkra sig om en god framtid. (Forntid på Falbygden – Falbygdens museum)

Till skillnad från de anonyma kvarlevorna i "Mellan is och eld" och Bredgårdsmannen som trots sin rekonstruktion främst presenteras genom vetenskapliga analyser och fysiska data. Tillskrivs Hallonflickan både ett namn och en berättelse om hennes liv och död. Genom beskrivningar av hennes sista måltid, hennes möjliga dödssätt och den ritualiserade kontexten kring fyndet framställs hon snarare som en individ än ett vetenskapligt objekt.

Detta gör henne mer närvarande för besökaren och skapar en mer humaniserad ingång till perioden. Det blir ännu mer tydligt genom vissa val som museet gör, till exempel en historia hur hennes sista tid i livet kunde sett ut som är en del av utställningen.

Samtidigt visar Hallonflickan hur museet aktivt skapar ett narrativ där personliga öden används för att gestalta större kulturella processer. Individualiseringen blir en tydlig kontrast mot de mer anonyma kvarlevorna i "Mellan is och eld" och illustrerar hur museer genom sina val kan röra sig mellan objektifiering och subjektifiering av de döda.

2.5.4 Museets normativa makt

Museet utövar en normativ makt genom att välja vilka berättelser som lyfts fram och vilka som tonas ned. Genom sina urval och gestaltningar visar museerna vilka levnadssätt som framstår som centrala, utvecklade eller eftertraktade.

I personlig kommunikation med Falbygdens museum beskriver de hur arbetet med utställningarna går till och vilka val som står bakom de. I en fråga angående om de upplever att samtida samhällsdebatter påverkar hur de väljer att berätta om förhistorien. Lyfter museer att det inte påverkar hur de berättar, men att de lägger mer tyngd vid ett aktuellt ämne utifrån besökarnas intresse. Vidare lyfter museet att deras uppdrag är att berätta om Falbygdens och Falköpings historia där de ska spegla dagens samhällsaktuella frågor. I en ytterligare fråga angående hur de balanserar mellan att skapa en berättelse som är tillgänglig som dessutom är vetenskapligt korrekt, beskriver museet vilka pedagogiska ställningstagande de tar vid utställningsarbetet. I utställningarna är skyltarna uppdelad i tre olika sektioner, en text där det finns mycket information, en del de kallar "snabbspår" som en sammanfattning och en engelsk översättning av den kortare versionen. Detta för att deras mål är att använda ett språk som är lätt att förstå när de förmedlar vetenskapliga fakta.

I "Forntid på Falbygden" blir denna makt tydlig i hur två individer, Bredgårdsmannen och Hallonflickan används för att presentera olika samhällsformer. Bredgårdsmannen placeras inom ett jägare- och samlarsammanhang och visualiseras främst genom fysiska egenskaper, kroppsbyggnad och redskap. Det gör honom till en figur som speglar ett liv kopplat till natur, kroppsligt och ett enkelt liv.

Hallonflickan däremot presenteras i en ritualiserad och symbolisk kontext. Frågor om tidig religion, social gemenskap och kollektiv identitet står i fokus. Genom denna kontrast etableras ett narrativ där utvecklingen rör sig från natur till kultur, från anonymitet till individualitet.

Adolfsson beskriver hur det går från "naturesamhälle" till "kultursamhälle", under tidiga stenåldern framhävs relationen mellan människa och natur. Människor jagar, fiskar, samlar och

lever ett nomadliv utifrån säsongerna. Det påvisar inte att det fanns någon organiserad struktur, utan de levde ett okomplicerat liv i harmoni med naturen. Medan de senare perioderna framhäver interaktionen och relationen mellan människor (Adolfsson 1987:150f). På en interaktiv skärm i utställningen beskrivs livet på bondestenåldern:

De brukade jorden, höll boskap och byggde monumentala gravar av sten över sina döda. Men vilka var de egentligen? Hur lika eller olika är vi våra förfäder som levde på stenåldern? Människorna levde i ett mer lågteknologiskt samhälle, bar anda kläder och hade en annan världsbild, men kände, tänkte och såg ut precis som du och jag. Vi kanske inte är så olika som vi ibland tror. (Forntid på Falbygden – Falbygdens museum)

Adolfsson menar vidare att jakt och fiske framstår som problemfri sysselsättning, snarare än ett organiserat yrke eller arbete. Det syns inte heller någon form av social struktur inte ens bakom jaktgrupperna (ibid 151).

Medan texten på skärmen visar på att det var en gemenskap i att bruka jorden, hålla boskap och bygga monumentala gravplatser. Det visar både på ett organiserat arbete samt social struktur. Bünz menar att en av huvudintrigen i forntida utställningar är den kringvandrande samlar- och jägaren till den bofasta jordbrukaren, från natur till kultur (Bünz 2015:63).

Det blir en delad mening kring framställandet av de mänskliga kvarlevorna i utställningarna. Kvarlevorna från den äldre stenåldern framställs som relativt anonyma naturvetenskapliga objekt, medan kvarlevorna från den yngre stenåldern antingen påvisar en större individualitet alternativt framställs i en bredare kontext. Som Hallonflickan i utställningen ”Forntid på Falbygden” eller kvarlevorna som visades i relation till megalitgravarna i ”Mellan is och eld”. Det blir en framstegshistoria i den bemärkelsen, desto längre fram i tiden desto mer lik oss. De tog kontroll över naturen under neolitikum vilket medförde ett större kulturellt kapital.

Sammanfattningsvis visar analysen att museerna gestaltar stenåldern genom olika betoningar men inom samma övergripande ram av framsteg och utveckling. Övergången till jordbruk alltså neolitiseringsprocessen framställs som en process där produktion, teknologi och sociala strukturer framstår som självklar och nödvändig. I detta narrativ synliggörs vissa aspekter som teknologisk innovation, religiösa uttryck och kulturell komplexitet. Medan andra aspekter som social ojämlikhet och alternativa livsförhållanden får mindre utrymme.

Genom museernas språk, visuella val och hantering av mänskliga kvarlevor framträder samtidigt normer kring dessa levnadssätt och hur människans relation till natur och kultur ska förstås. Dessa narrativa val reproducerar hegemoniska föreställningar om ett samhälle som rör sig från ett natursamhälle till ett kultursamhälle, eller mer hårda drag från det ”primitiva” till det ”civiliserade”.

3. Slutdiskussion

I denna avslutade diskussion sammanfattas de huvudsakliga resultaten i relation till uppsatsens syfte och frågeställningar. Analysen har utgått från marxistiska begrepp som *produktion*, *klass* och *ideologi* samt *hegemoni*, i kombination med en narrativanalys, för att undersöka hur neolitiseringsprocessen och ett övergripande framstegsnarrativ gestaltas i museiutställningar.

Sedan ska jag avslutningsvis belysa kvalitén på resultatet och vilka avgränsningar jag tvingats att ta och vilka begränsningar studien har haft. Vidare ska jag lyfta förslag på framtida forskning baserat på de nya frågor studien har väckt och hur mitt resultat förhåller sig till tidigare forskning inom området.

Den första frågeställningen avser att besvara hur museerna gestaltar övergången från jägare- och samlarsamhällen till jordbrukarsamhälle, samt vilka historiska perspektiv som framhävs respektive osynliggörs i framställningen av neolitiseringsprocessen. Båda museerna framställer övergången till jordbruk som en samhällsutveckling som medförde olika konsekvenser, både positiva och negativa. Däremot har utställningarna olika ingångspunkter och betoningar på specifika händelser eller samhällsförändringar.

Utställningen ”Mellan is och eld” betonar uppkomsten av hierarkier mellan de som ägde mycket och de som ägde lite, och kopplar detta till förändrade villkor kring matproduktion och bofasthet, med visst fokus på megalitgravarnas uppkomst. Utställningen ”Forntid på Falbygden” har i stället kulturella och rituella företeelser som utgångspunkt, genom modeller av megalitgravar, Hallonflickan som representant för ett rituellt offer samt uppdaterad information om migration och naturvetenskapliga analyser.

Tillsammans ger utställningarna en bred bild av övergången med flera olika aspekter. Det som däremot i stor utsträckning osynliggörs är att neolitiseringsprocessen inte nödvändigtvis var självklar eller entydig. I stället framställs övergången till jordbruk huvudsakligen som ett framsteg, där social ojämlikhet och hierarkier endast berörs i begränsad omfattning.

Vidare ska den andra frågan besvara hur museets framställningar förstås som en del av ett bredare framstegsnarrativ. Genom hur produktionen av verktyg, megalitgravar och föda presenteras skapas i utställningarnas en bild av att människor blir alltmer teknologiskt avancerade ju längre fram i tiden man rör sig, samt att de rör sig från natur mot kultur.

Tänkarna präglas av ett evolutionistiskt tänkande, där utvecklingen beskrivs som linjär och rör sig från det som uppfattas som ”enkelt” till det som framstår som ”avancerat”. Ett sådant perspektiv innebär inte nödvändigtvis att senare samhällen objektivt sett är bättre, men

utvecklingsstegen framställs ofta som mer komplexa eller mer ”civiliserade”, vilket ger dem en normativ överordning. I detta sammanhang blir det särskilt tydligt genom det som Gundula Adolfsson beskriver som teknologisk evolutionism, där tekniska artefakter, som verktyg, används för att representera en övergång till ett mer avancerat samhälle. Detta syns även i framställningen av mänskliga kvarlevor. Individerna från mesolitikum framstår i högre grad som en del av naturen eller som bärare av naturvetenskaplig information, medan individer från neolitikum i större utsträckning ges ett livsöde, en historia eller placeras i en bredare kulturell kontext genom megalitgravarna.

Den tredje frågan avser att besvara hur museernas framställning av förhistorien förstås i relation till nutida värderingar, och i vilken mån kan de betraktas som en reproduktion av hegemoni. Båda utställningarna har några år på nacken: ”Forntid på Falbygden” producerades för 31 år sedan och uppdaterades delvis för två år sedan medan ”Mellan is och eld” skapades för 13 år sedan. Detta innebär att utställningarna inte nödvändigtvis speglar samtida värderingar i strikt mening, vilket gör frågan om deras relation till dagens samhällsdebatter komplex.

I personlig kommunikation med Falbygdens museum framkommer att samtida samhällsdebatter inte aktivt styr hur förhistorien berättas i utställningarna. Samtidigt betonas att museet i viss mån kan lägga större vikt vid vissa teman beroende på besökarnas intresse. Däremot uttryckte museet även att deras uppdrag är att berätta om områdets historia men också spegla dagens samhällsaktuella frågor.

Som Bennet (1995:91) påpekar är museer komplexa institutioner, vilket gör det problematiskt att värdera de endast som hegemoniska verktyg. Samtidigt visar analysen att museer reproducerar etablerade normer kring hur förhistorien förstås, ofta utan att dessa tolkningar problematiseras. Framställningarna ger intryck av att vara objektiva och neutrala, trots att vissa samhällsformer framställs som mer avancerade eller önskvärda än andra. I detta sammanhang framstår bofasthet och jordbruk som uttryck för utveckling, medan alternativa sätt att organisera livet marginaliseras.

Studiens resultat kan betraktas som analytiskt trovärdigt i den mån att samma teoretiska begrepp och analytiska frågor har tillämpats på båda museiutställningarna. Däremot gör inte analysen anspråk på att presentera en objektiv sanning om utställningarna, utan synliggör hur vissa tolkningar kan bli möjliga genom språkbruk, urval och narrativa struktur.

Studien är avgränsad till två västsvenska museer samt avgränsad till stenåldern och fokuserar på övergången från jägare- och samlarsamhällen till jordbrukssamhällen. Andra tidsperioder som förekommer i utställningarna behandlas inte analytiskt endast som kontext. Analysen

omfattar utställningstexter, föremål, mänskliga kvarlevor och rumslig gestaltning, men inkluderar inte exempelvis besökarnas uppfattning av utställningarna.

Studien har vissa begränsningar som att använda narrativ analys som metod, då det är en tolkande metod så påverkas analysen av mina perspektiv och förförståelse. Avsaknaden av intervjuer påverkar också resultatet på studien, där analysen baseras på utställningarnas uttryck snarare än på intentionerna bakom dem. Eftersom endast ena museet deltog och svarade på frågorna kunde svaren inte inkluderas i helhet i analysen utan endast ge kontext till utställningen och deras arbete. Genom att inkludera intervjuerna i analysen hade studien kunnat visa på en mer nyanserad bild av utställningsarbetet.

Under arbetets gång väcktes många nya frågor kopplat till ämnet. En av de frågorna var hur besökare tolkar museernas framställning av neolitiseringsprocessen och i vilken utsträckning de uppfattar framstegsnarrativet. Det hade kunnat ge studie en annan vinkling som inte utgår ifrån mina tolkningar utan i stället den publika tolkningen. En annan fundering var hur det skulle skilja sig i en bredare jämförande studie mellan museer i olika delar av Sverige eller till och med Europa, det skulle visa hur regionala och nationella berättelser skiljer sig åt.

I likhet med tidigare forskning om museers framställning av förhistorien visar studien att utveckling ofta förstås linjärt och progressivt. Studien bidrar dock med en fördjupning genom att visa hur dessa narrativ inte enbart tar form genom teknologisk utveckling, utan också genom föreställningar om produktion, klass och ideologi. I denna studie har dessutom Gramscis begrepp hegemoni använts för att förstå hur museernas framställning kan bidra till att befästa dominerande tolkningar av det förflutna, utan att dessa nödvändigtvis problematiseras i utställningarna.

Avslutningsvis vill jag rikta ett varmt tack till Västergötlands museum och Falbygdens museum för ett mycket gott bemötande. Vid båda museerna fick jag möjlighet till rundvandring i utställningarna tillsammans med museipersonal där jag fick svar på många av mina frågor. Som kulturarvsstudent är det en särskild förmån att få arbeta nära museiutställningar, och som besökare uppskattade jag båda utställningarna för deras innehåll, pedagogiska utformning och engagemang.

4. Litteraturförteckning

- Abbot, H. Porter (2021). *The Cambridge Introduction to Narrative – Third Edition* (Cambridge Introductions to literature). Cambridge University Press
- Adolfsson, Gundula (1987). *Människa och objekt i smyckeskrin: en analys av arkeologiska utställningar i Sverige*. Stockholm, Lund: Symposion
- Alvehus, Johan., Eldén, Sara., Westerfors, David., & Öhlin, Sara (2025) *Metodboken: att tänka, undersöka, analysera och skriva på samhällsvetenskapliga grunder*. Upplaga 1. Lund: Studentlitteratur
- Aronsson, Peter (2004). *Historiebruk – att använda det förflutna*. Lund: Studentlitteratur
- Bell, Judith., & Waters, Stephen (2016). *Introduktion till forskningsmetodik*. Lund: Studentlitteratur
- Bennett, Tony (1995). *The birth of the museum: history, theory, politics*. London: Routledge
- Blank, Malou (2021). *Mobility, Subsistence and Mortuary practices*. Diss. Göteborg: Göteborgs universitet, 2021
- Bünz, Annika (2015). *Upplevelser av förhistorier: analyser av svenska arkeologiska museiutställningar*. Diss. Göteborg: Göteborgs universitet, 2015
- Bünz, Annika (2014). Från nomad till bofast: en utställningsberättelse. I: Alexandersson H., Andreeff, A. & Bünz, A. (red), *Med hjärta och hjärna: en vänbok till professor Elisabeth Arwill-Nordbladh*. Göteborg: Institutionen för historiska studier, Göteborgs universitet, s. 655-667
- Brinkmann, Svend (2024). *Kvalitativa intervjuer: Samtalskunskap genom forskningsintervjuer*. Lund: Studentlitteratur
- Bäckström, Malin (2025). Historien som verktyg för nutidsreflektion – Barnkonventionen. I Eriksson Bergström, Sofia (red.) *Handboken Framtidens kulturarvspedagogik*. S. 32–55
- Carlén, Staffan (1990). *Att ställa ut kultur: om kulturhistoriska utställningar under 100 år = Exhibition culture: concerning cultural exhibitions over a period of 100 years*. Diss. Umeå: Univ
- Childe, Gordon V. (1936). *Man Makes Himself*. London

- Falbygdens museum (2021). *Forntid på Falbygden... och tusen år till*. Tillgänglig:
<https://www.falkoping.se/falbygdens-museum/utställningar/pagaende-utställningar/2021-05-20-forntid-pa-falbygden...-och-tusen-ar-till> [Hämtad: 2025-12-15]
- Gramsci, Antonio. (1971). *Selections from the prison notebooks*. Red. Och övers. Av C. Hoare & G. Nowell Smith. New York: International Publishers
- Hodder, Ian (2012). *Entangled An Archaeology of the Relationships between Humans and Things*. Malden, MA: Wiley-Blackwell
- Hooper-Greenhill, Eilean (2000). *Museums and the Interpretation of Visual Culture*. London: Routledge
- Johansson, Anna (2005). *Narrativ teori och metod*. Lund: Studentlitteratur
- Lewis, Simon L., Maslin, Mark A. (2022). *The human planet: how we created the anthropocene*. New Haven: Yale University Press
- Lindqvist, Mats (2017). Marxism i etnologisk forskningspraktik. I J. Gunnarson Payne & M. Öhlander (red.), *Tillämpad kulturteori*. Lund: Studentlitteratur
- Scott, James C (2017). *Against the grain: a deep history of the earliest states*. New Haven: Yale University Press
- Scarre, Christopher (red.) (2024). *The human past: world prehistory and the development of human societies*. Fifth edition. London: Thames & Hudson
- Svanberg, Fredrik (2009). *Museer och samlande*. Stockholm: Statens historiska museum
- Tarlow, Sarah (2024). *The Names of the Dead: Identity, Privacy and the Ethics of Anonymity in Exhibiting the Dead Body*. *Public Archaeology*, 22:1, 1-20,
DOI:10.1080/14655187.2023.2268384
- Praetzellis, Adrian (2015). *Archaeological theory in a Nutshell*. Walnut Creek, California: Left Coast Press Inc.
- Riksantikvarieämbetet (2020). *God samlingsförvaltning: stöd i hantering av mänskliga kvarlevor i museusamlingar*. [Elektronisk]
- Riksantikvarieämbetet (2024). *Definition av kulturarv och kulturmiljö*. Tillgänglig:
<https://www.raa.se/kulturarv/definition-av-kulturarv-och-kulturmiljo/> [Hämtad: 2025-12-09]

Vetenskapsrådet (2024). *God forskningssed 2024* (VR2405). [Elektronisk] Tillgänglig:
<https://www.vr.se/analys/rapporter/vara-rapporter/2024-10-02-god-forskningssed-2024.html> [Hämtad: 2025-10-15]

Västergötlands Museum (u.å). *Mellan is och eld*. Tillgänglig:
<https://vastergotlandsmuseum.se/utstallning/mellan-is-och-eld/> [Hämtad: 2025-10-13]

5. Index

Forntid på Falbygden

Falbygdens museum, Falköping

www.falkoping.se/falbygdens-museum

Öppnad 1994, reviderad 2023

Besökt 2025-11-05

Mellan is och eld

Västergötlands museum, Skara

www.vastergotlandsmuseum.se

Öppnad 2012

Besökt 2025-10-18 och 2025-11-05